

بررسی نگرش سه حکیم مسلمان به فضایل چهارگانه؛

ابن مسکویه، خواجه نصیر و جعفر کشفی

مسعود صادقی^۱؛ امیر جلالی^۲

چکیده

ابن مسکویه، خواجه نصیر و حکیم جعفر کشفی اگرچه هر سه دیدگاه علم‌النفسی و روانشناختی نسبتاً مشابهی دارند، به نظریه حد وسط ارسطو قائل هستند و فضایل چهارگانه حکمت، شجاعت، عفت و عدالت را اصلیت‌ترین فضایل اخلاقی بشمار می‌آورند، اما با یکدیگر اختلاف نظر نیز دارند. این مقاله ضمن تبیین دقیق اشتراکات، نقاط افتراق و اختلاف هر یک از سه حکیم در باب فضایل چهارگانه را بدقت مورد واکاوی قرار داده است. از همین روی، پس از تفکیک فضایل به اصلی و فرعی، فهرست و تعریف فضایل فرعی از نگاه هر یک از حکیمان مورد تحلیل و مقایسه قرار گرفت. یافته‌های نوشتار حاضر گویای آنست که بیشترین قرابت و اشتراک نظر ابن مسکویه، خواجه نصیر و کشفی مربوط به فضیلت حکمت و فضایل فرعی آن می‌گردد ولی در زمینه شجاعت، عفت و عدالت اشتراک و اختلاف نظر نسبتاً قابل توجهی میان آنها دیده میشود. مثلاً در زمینه

۱۵۳

۱. استادیار دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه (نویسنده مسئول)؛ masoud.sadeghi@kums.ac.ir

۲. دانشیار گروه اخلاق دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه؛ a_jalali@kums.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۹۸/۴/۳۰

تاریخ دریافت: ۹۸/۲/۸

فضیلت عفت، میان آراء ابن مسکویه و خواجه نصیر اختلاف نظر اندکی دیده میشود اما حکیم کشفی، هم فهرست فضایل فرعی متفاوتی از دیگر حکیمان دارد و هم بیشتر عفت را در پیوند با خویشتنداری اقتصادی و جنسی طرح میکند. فهرست و تعریف فضایل فرعی ذیل عدالت از منظر خواجه نصیر و کشفی نیز اگرچه کاملاً مشابه یکدیگر است، اما فهرست فضایل فرعی عدالت از نگاه ابن مسکویه سیزده مورد افزون بر فهرست دو حکیم دیگر دارد.

کلیدواژگان: حکمت، شجاعت، عفت، عدالت.

* * *

مقدمه

ابن مسکویه، خواجه نصیرالدین طوسی و حکیم جعفر کشفی، بر مبنای علم‌النفس رایج در میان گذشتگان که خود نیز به آن اعتقاد راسخ داشتند، نفس آدمی را دارای سه قوه و نیروی جدا میدانند که هر یک کار ویژه خود را دارند. قوه ناطقه (نفس مَلْکِی) مسئول تفکر و تمییز و برانگیختن ذهن بسوی درک حقایق است. نیرو و قوه غضبیه (نفس سَبْعی) نیز مسئول خشم و دلیری در مقابل امور ترسناک و برانگیختن نفس برای تسلط و تصرف و تلاش برای کسب جاه و مقام است. نیرو و قوه سوم، قوه شهویه (نفس بهیمی) است که مسئول شهوت و جذب امور مفید و مغذی و برانگیختن نفس بسوی امور خوشایند است (طوسی، ۱۴۱۳: ۱۷۶-۱۷۵؛ ابن مسکویه، بی‌تا: ۲۳؛ کشفی، ۱۵۴: ۱۳۸۱: ۵۴۹). ابن مسکویه علاوه بر این معتقد است مغز یا دماغ آدمی مرکز اصلی اعمال قوه ناطقه، کبد کانون اصلی قوه شهویه و قلب مرکز اعمال قوه غضبیه است (ابن مسکویه، بی‌تا: ۲۴ - ۲۳). البته حکیم کشفی بجای کبد از لفظ جگر استفاده میکند (کشفی، ۱۳۸۱: ۵۴۹). در صورتی که این سه نیروی اصلی نفس بشکلی سالم و بسامان کار کنند، آنگاه هر یک موجب پیدایش

